

SİSTEM KAVRAMI VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDEKİ TANIMLARI

Emrah Utku Gökçe¹

¹⁾ Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, Manya MYO, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Balıkesir,
Elnok: e.utku.g@gmail.com ORCID: 0000-0002-9319-1672

Özet

Bu çalışma sistem ve uluslararası sistem kavramlarını konu edinmektedir. Türkçe Uluslararası İlişkiler (Uİ) literatürü içinde sistemin ne anlama geldiğine dair yeterli kavram çalışması yoktur. Bu nedenle hem sistem hem de uluslararası sistemin ne ifade ettiğini tespit etmek için bu çalışma ortaya konulmuştur. Ele alınan ilgili kavramları tanımlamak için nitel araştırma yöntemleri içinde yer alan kavram analizi desenine başvurulmuştur. Veriler sözlüklerden ve sistem kavramını çalışan akademisyenlerin çalışmalarından elde edilmiştir. Uİ disiplini içinde hem sistem hem de uluslararası sistem kavramının tek veya ortak bir tanımının olmadığı çalışmanın en temel vargısıdır.

Anahtar Kelimeler: Sistem, Uluslararası Sistem, Etkileşim, Süreç, Yapı, Materyalizm, İdealizm

THE CONCEPT OF SYSTEM AND THE DEFINITIONS IN THE DISCIPLINE OF INTERNATIONAL RELATIONS

Abstract

This study examines the concepts of system and international system. There is not enough concept study on what the system means in Turkish International Relations (IR) literature. Accordingly, it has been created to determine what both the system and international system mean. The concept analysis method included in qualitative research methods has been used to define the concepts. The data have been obtained from the dictionaries and the studies of academicians analyzing the concept of the system. It is the basic conclusion of the study that there is no single or common definition of the system and international system concept in the IR

Keywords: System, International System, Interaction, Process, Structure, Materialism, Idealism

1. Giriş

Sistem¹, kullanımı eskiye dayanan; günlük hayatta ve birçok akademik disiplinde kullanılan bir terimdir. “Felsefesinin, özellikle de onun metafizik denilen kesiminin demirbaşdır” (Duralı, 2020:39). Varlığın bütünlüğüne ve düzenliliğine işaret etmek amacıyla en erken klasik felsefede (Antik Yunan) ortaya çıkmıştır. 17. ve 18. yüzyılda biyoloji, doğa felsefesi ve doğa bilimi çalışmalarında kaotik olandan uzak ve düzenli çalışan beden ve dünya görüşünü açıklamak için kullanılmıştır. 19. yüzyılda hâkim sosyal düzenleri anlatmak için tercih edilmiştir (Tarlak, 2004; Online Etymology Dictionary, 2021; The Free Dictionary, 2020; Sillitto ve ark., 2017). 20. yüzyılın ortasından itibaren fizikten biyolojiye; sosyolojiden astronomiye; iktisattan jeolojiye; mühendislikten felsefeye; işletmeden siyaset bilimine; kimyadan hukuka kadar birçok disiplinde kullanılmış ve hemen hemen tüm alanlarda anahtar bir kavram haline gelmiştir. Günümüzde ise neredeyse sadece girdi-işlem-çıkıtı süreci olarak tanımlanmaktadır. Fakat sistem ne sadece girdi, işlem, çıkıtı döngüsü ne sadece düzen ve bütünlük ne de sadece mekanik süreci temsil eden bir kavramdır. Tam da bu noktada sistemin ne olduğunu tanımlamak; bu kavramın neye işaret ettiğini anlamak ve anlam dünyasının sınırlarını belirlemek çalışmanın ilk amacıdır.

Eğer sistem kavramını bir sosyal bilim disiplini içinde örneklemek ve kullanımını görmek istiyorsak, Uluslararası İlişkiler (Uİ)² disiplinine yönelebiliriz. Uİ’de sistem sıklıkla ve çeşitli anlamlarla kullanılır (Arı, 2008:493; Malhut, 2011; Şöhret, 2013). 20. yüzyılın ortalarından itibaren ulus devletlerin oluşturduğu uluslararası alan ve devletlerin ilişkiler ağı, sistem kavramına başvurularak ele alınmıştır. Başta uluslararası sistem terimi olmak üzere birçok terim türetilmiştir. Güçler dengesi sistemi, dünya sistemi, tek ve çift kutuplu sistem, soğuk savaş sonrası sistem, sistem kavramından yola çıkılarak üretilmiş terimlerden bir kaçıdır. Sistem kavramının disiplin içine ne zaman dâhil olduğunu tespit etmek, anlam dünyasının ne(ler) olduğunu ya da neye işaret ettiğini belirlemek çalışmanın bir diğer amacıdır.

Sistem kavramına ve sistem yaklaşımına yöneltilen eleştiriler makalenin içeriğinde yoktur. Çalışma sadece kavramın tanımlarına ve kullanım çeşitliliğine odaklanmıştır. Çalışmanın oluşturulmasındaki temel motivasyon, sistem kavramının disiplin içinde sıkça

kullanımından dolayı meydana gelen tanımsal karışıklığı gidermek ve tasnif yaparak literatüre katkı sağlamaktır. Ayrıca çalışmanın Uİ disiplininde öğretim görevleri için bir rehber niteliğinde olacağı umulmuştur. Genelde sistem kavramını ve özelde uluslararası sistem terimini konu edinen bu çalışmanın yöntem bölümünde kavram analizinin ne olduğu, kavram ve terim arasındaki genel fark ve en yalın halde nasıl analiz edileceği Beth Rodgers’e (1989) atıfla açıklanmıştır. Diğer bölümlerde, sistem kavramının çeşitli anlamları aktarılırken kavramın nitelikleri, unsurları, türleri belirlenmiş; sistemin ontolojisine dair değerlendirmeler ele alınmıştır. Sistem kavramının Uİ’ye dâhil olma süreci ve uluslararası sistem terimi Goodman’a (1965), Buzan’a (2015), Eralp’e (2011) atıfla tanımlanmıştır. Daha sonra Waltz (1979), Wendt (2012), Kaplan (1976), Wallerstein (2006), Keohane ve Nye (2015) üzerinden açıklanmıştır.

2. Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi içinde kavram analizine göre desenlenmiştir ve Beth Rodger’in (1989:333) kavram analizi yöntemini takip etmiştir. Veriler doküman incelemesi yapılarak toplanmıştır. Sözlükler ve kuramsal kitaplar verileri elde etmede temel kaynaklardır. Veriler tanımlayıcı olarak analiz edilerek düzenli aktarılmıştır (Saruhan ve Özdemir, 2020:370).

Kavram, “bir şey hakkında zihinde beliren genel düşünce” olarak tanımlanır (Kubbealtı Lugatı, 2020). Daha geniş bir ifadeyle “kavram soyut bir zihinsel tasavvur olduğundan, onun tanımı da zihinde o kavramı canlandıran araştırmacının düşündüğü ve hatta düşlediği gibidir” (Kalaycıoğlu, 2013: 5). Terim ise “genellikle belirli bir tek kavramın, nesne, olay veya durumun karşılığı olan kelime”dir (Kubbealtı Lugatı, 2020). Düşüncelerin bileşenleri olan kavramlar, terimlerle dile gelecek ifade edilir ve oluşturduğumuz önermelerin temel yapı taşlarını oluşturur. Birbirine geçmiş anlamların karmaşıklığını ortadan kaldırmak, anlam dünyamızı geliştirmek ve terimlerin doğru izahını yapmak için nitel araştırma yöntemleri içinde yer alan kavram analizine başvurulabilir. Çünkü kavram analizi, kavramı daha basit bileşenlere ayırarak onu çözümleme eylemi olmakla birlikte, kavrama ait mevcut tanımları birleştirerek bütüne ulaşmayı da içinde barındırır (Wilson, 1963; Cronin ve ark., 2010; Olsthoorn, 2017). Kavram analizi literatürüne katkı yapan araştırmacıların başında Beth Rodgers gelir. Rodgers (1989) çalışmasında, kavram

¹ Osmanlı Türkçesi *manzume*, Yunanca *sistema*, Almanca *gliederung*, *lehrtbau*, *system*, Fransızca *systeme*, İtalyanca *sistema*, İngilizce *system*. (Duralı, 2020:38).

² Uluslararası İlişkiler disiplininden bahsedilirken ilk harfler “U” ve “İ” olarak büyük; uluslararası ilişkiler olgusundan bahsedilirken ilk harfler “u” ve “i” olarak küçük yazılmıştır (Gözen, 2014:15).

analizinin felsefi kökenlerine inmiştir. Zaman içinde tekrarlanan kavramların niteliklerinin değiştiği iddiasını ortaya koyarak evrimsel yaklaşımı geliştirmiştir. Kavram analizinde, belirsizleşen ya da bulanıklaşan kavramın anlamı ve sınırları belirlenmektedir. Rodgers'ın (1989:333) yöntemini birkaç aşamada şöyle sıralayabiliriz:

- İlgili kavram tanımlanır ve adlandırılır. Kavrama muadil diğer terimler de verilerek kullanım alanları belirlenir,
- Veri toplamak için uygun bir örnek alan(lar)-disiplin(ler) belirlenir,
- Kavramın nitelikleri belirlenir,
- Olabildiği kadar kavramın bahsedildiği yerler, kavrama dair öncüller ve kıyas sonrası ulaşılan vargılar belirlenir,
- İlgili kavram hakkında fikir edinebilmek için model durum veya örnek belirlenir.

Çalışmanın ele aldığı ilgili kavram sistemdir. Sistem kavramının kullanım alanı çok geniştir ve girişte de bahsedildiği gibi birçok disiplinde yer edinmiştir. Bu kadar çok disiplini ele almak bu makalenin sınırlarını aşmaktadır. Araştırmanın yöneldiği örnek alan UI'dir. Sistemin UI içindeki tanımları değerlendirilmiştir. Özellikle uluslararası sistem terimi tanımlanarak analiz edilmiştir.

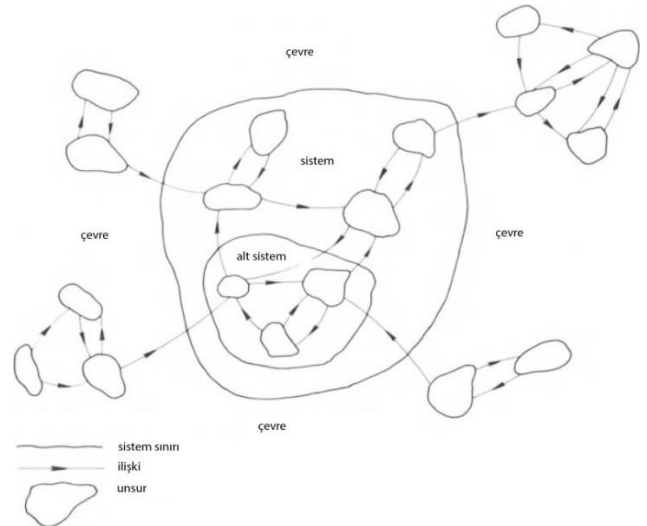
3. Sistem Kavramının Değerlendirilmesi

Zaman içinde sistem kavramı dönüşüme uğramıştır. M.Ö. 4. yüzyılda Aristoteles'e göre sistem, "sadece parçaların toplamıyla ortaya çıkan bir bütün değil, bütünü de ötesinde" olan birşeydir. 17. yüzyıl itibariyle Descartes sistemi indirgemecilik bağlamında "karmaşık bir görüngü ya da fikri, basit bir şekilde açıklama pratiği" olarak tanımlamıştır. Descartes fizik, biyoloji ve tıp alanının sistem kavramıyla açıklanmasını olanaklı kılmıştır (Dori ve ark., 2019). 18. yüzyılda Adam Smith öncelikle sistemi hayal ederek "çoktan var olmuş farklı hareket ve etkileri birbirine bağlayan hayal edilmiş bir makine" olarak tasvir etmiştir. Fakat onun nazarında sistem, materyal alanda gerçekliği de olan birşeydir. "Gerçekte, bir ustanın belirli bir hareket ve etkiyi ortaya çıkarmak için oluşturduğu mekanik düzeneğin küçük bir sistem" olduğunu dile getirmiştir (Smith, 1872:352; Dori ve ark., 2019).

Günümüzde sistem Şekil-1'de gösterildiği gibi bağımsız varlıkların/birimlerin/unsurların birbirine bağlandıktan sonra tutarlı ve düzenli etkileşerek ya da birbirlerine bağımlı bir şekilde bir amaca ulaşmak için hareket ederek meydana getirdikleri bütün olarak

tanımlanır. Bu genel tanım hemen hemen birçok kaynakta sistemin ilk anlamına işaret eder. INCOSE'nin (Uluslararası Sistem Mühendisliği Konseyi) derlediği çalışmasında (Sillitto ve ark., 2017), çeşitli sözlüklerde (Kubbealtı Lugatı, 2020; Cambridge Dictionary, 2021; Oxford Learner's Dictionaries, 2021; Merriam-Webster, 2021) ve akademik çalışmalarda (Bertalanffy, 1969; Boulding, 1985; Skyttner, 1996; Tecim, 2004) tanımları şöyledir:

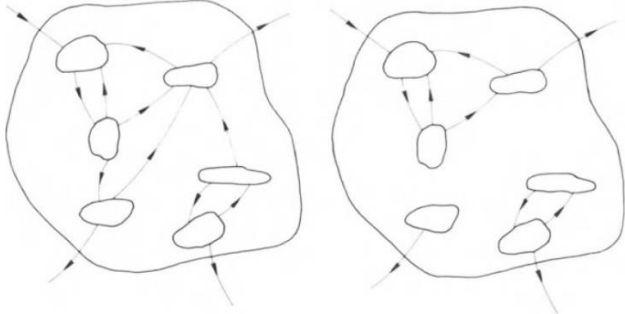
- "Birşeyi yapmanın belirli bir yolu olarak metod/yöntem",
- "Bir hedefe ulaşmak için izlenen süreç",
- "Birkaç alet ve cihazdan meydana gelen tertibat/düzenek",
- "Bütün bir varlığın modeli",
- "Organize hale gelmiş unsurların oluşturduğu bütün",
- "Kaos olmayan herhangi bir şey",
- "Belirli bir amaca ulaşmak için düzeni sağlanmış etkileşimli unsurların uyumu",
- "Hareket eden parçaların ve onların etkileşiminden meydana gelen özellikler, yetenekler ve davranışlarla oluşan birleşik bir yapı",
- "Bir amaç için donatılmış olan",
- "Aralarında belirli bir amaç için ilişki bulunan fiziksel olan veya olmayan elemanlar topluluğu",
- "Girdi, çıktı ve geri bildirim (dönüt) döğüsüne sahip mekanizmalar".

Şekil 1. Sistem. İlgili şekil doğrudan aktarılmıştır (Kramer ve Smit, 1977:12).

Sistemin oluşabilmesi için en az iki birim gereklidir. Sistemin içindeki herbir birimin, sistemden bağımsız tek başına bir etkinliği ve işlevi yoktur. Bu birimler, "doğal ve sosyal dünyanın bazı olgularını temsil

eder ya da gözlemcilerin varlığına ilişkin mutabık kaldığı; var olduğunu düşündüğü şeylerdir” (Flood ve Carson, 1993). Birimlerin kendi aralarındaki ilişki, bütünün/toplamın davranışını belirler. Fakat sistem bütünün/toplamın kendisine eş tutulmamalıdır. Bütünden daha fazla olanı ifade eder (Backlund, 2000:448; Luhmann, 1995; Ateş, 2014).

Şekil 2. Sistem (soldaki) ve Bütün (sağdaki). İlgili şekil doğrudan aktarılmıştır (Kramer ve Smit, 1977:13).

Şekil-2’de görüldüğü gibi sistem ve bütün arasındaki farkı şöyle açıklayabiliriz: etrafımızdaki görgül alanda unsurları/nesneleri/birimleri ve şeyleri kendinde barındıran kümeler vardır. İnsan grupları, biyolojik organizmalar, güneşin etrafında dönen gezegenler, arabalar ve kütüphaneler bu kümelere örnektir. Bunlar “ya bir sistem olarak ya da bir bütün olarak” iki şekilde açıklanır (Kramer ve Smit, 1977). Fakat her bütün bir sistem değilken her sistem bir bütünü içinde barındırır. Farklılıktaki belirleyici öge, sistemin içinde var olan her bir birimin birbiriyle düzenli ilişkisidir ve bu sistemin temelidir. Bütün ise sadece birimlerin yığındır. Örneğin Latin alfabesini kullanarak Türkçe bir sözcüğü Türkçe dil sistemi içinde yazıyla gösterelim. Kullanacağımız harfler “b, d, k, a, r” olsun. Bu harfleri gelişigüzel kullanarak bir sözcük yazalım. Bu da “kadrab” olsun. Kadrabın bilinen Türkçe içinde hiçbir anlamı yoktur. Kadrab, harflerden meydana gelen bir yığın durumundadır. Ancak harfleri Türkçe dil sistemi içinde belirli kurallara göre bir araya getirerek “bardak” sözcüğünü yazdığımızda, bardağın Türkçe içinde bir anlam ifade ettiğini görürüz. Böylece Türkçe’nin harf dizimine göre sistemli yazılan sözcükler, yığından daha fazlasını ifade eder hale gelmiştir (Kramer ve Smit, 1977; Kauffman, 1980). Bir diğer örneğimiz biyolojiden olsun. İnsanın iç organları birçok parçadan oluşur. Herbir parçanın sahip olduğu konum ve yaşamın devamı için izlenen süreç, sistemi meydana getirir. Kalp ile beynin konumlarını değiştirdiğimizde vücudun bütününde herhangi bir eksilme olmayacaktır. Fakat organlar arasındaki düzenli ilişki koparıldığında sistem altüst olacaktır. Geriye kalan ise bir yığından başka bir şey değildir. Ayrıca nasıl ki bütün sisteme içkinse, yapı (bünye, birşeyin kuruluş biçimi) da sisteme içkindir. Unsurlar arasındaki ilişkiler kümesi ve türü, konuma,

duruma ve boyuta bağlı değerler, birimler arasındaki ilişkinin derinliği ya da genişliği yapıyı tanımlar (Kramer ve Smit, 1977).

Sistem, 20. yüzyılın başları itibariyle bir yaklaşım ve yöntem olarak görülmüştür (Tecim, 2004; 80). Bertalanffy (1969) önderliğinde Genel Sistem Teorisi (*General System Theory-GST*) oluşturulmuştur. Bertalanffy, biyoloji çalışmalarında canlı unsurların dış dünyayla etkileşim içinde olduğunu söylemiştir ve hücre ve organizmaların açık bir sistem modeline göre ele almıştır. Saatin işleyişi ya da güneş sistemi kapalı sistemdir (Bertalanffy, 1969:28-29). GST’nin amacı ilgili disiplinin inlemediği olay ve olguya yönelik bir bütün ortaya koyarak, bütünü oluşturan birimlerin birbirleriyle olan ilişkilerini ve bütünün işleyişi hakkında açıklama veya anlama sürecini sağlamaktır (Bertalanffy, 1969:38). Karmaşık olarak algılananı daha yalın hale getirme gayesi içindedir ya da “keşfedilmemiş fenomenlerin açıklanmasını, tahminini ve kontrol edilmesini” amaçlar (Bertalanffy, 1969:99). Bertalanffy, GST’yi odaklandığı biyoloji disiplini içinde değil tüm disiplinlerde kullanılacak bir şekilde modellemiştir. GST, neredeyse tüm disiplinlerin kullanım alanına girmiştir.

Bir disiplin içinde sistem analizi yapılmak istenirse çeşitli sorular sorulmalı veya sistemin sahip olduğu özellikler değerlendirilmelidir. Doğal ya da yapay olsun açık bir sistemi GST’ye göre şöyle çözümlerabiliriz (Skyttner, 2006; Tecim, 2004):

- “Birbirleriyle ilişkisiz ve birbirinden bağımsız birimler asla bir sistem oluşturamazlar. Karşılıklı ilişki ve bağımlılık olmalıdır”. Sistemi oluşturan birimler nelerdir? Birimlerin birbiriyle olan bağlantıları ve ilişkilerinin niteliği nedir?
- “Bütünün özellikleri, sistematize edilerek belirgin hale getirilir ve bütün üzerinden olay ve olgular ele alınır”.
- “Sistem, bir hedefe, nihai bir duruma ya da bir denge noktasına ulaşmayı hedefler”. Birimlerin birbiriyle uyumlu çalışmasını sağlayan süreç(ler) ne(ler)dir? Sistemin ulaşmaya çalıştığı amaç nedir?
- “Bir hedefe ulaşmak isteyen sistemler girdileri çıktılara dönüştürür ve bunu döngüsel olarak tekrarlar. Kapalı bir sistemde girdiler bir defalığına belirlenmiştir ama açık sistemlerde girdiler çevreden elde edilir”. Çevreden sisteme dahil olan girdiler nelerdir? Sistemin çevreyle olan ilişkisi nedir?
- “Canlı olmayan sistemler düzensizliğe (entropi) meyillidir. Sonunda hareketsiz bir kütleyle dönüşür. Canlı bir sistem ise çevreden elde ettiği enerji ile entropiyi önleyebilir”. Çevreden elde edeceği enerjinin niteliği nedir?

- “Hayatta kalan ya da varlığını sürdüren açık sistemler kararlı bir dinamik denge durumundadır. Bu denge durumunu sağlamak için etkili bir kontrol mekanizması geliştirmiştir”. Bu kontrol mekanizmasının niteliği nedir?
- “Sistemler daha küçük alt sistemlerden oluşan karmaşık bir hiyerarşiye sahiptirler”. İlgili sistemin hiyerarşisinin niteliği ve alt sistemleri nedir?
- “Karmaşık sistemlerde unsurlar kendilerine ait işlevleri yerine getirerek uzmanlaşmayı ve iş bölümünü sağlar”.

Sistemler farklı kategorilere ayrılır. Bertalanffy, sistemleri iki kategoride tanımlamıştır. Bunlar kavramsal (*conceptual*) ve reel (*real*) sistemlerdir (Bertalanffy,1969; Sillitto ve ark., 2017). Miller (1965) ise Bertalanffy'nin (1969) bu iki ayrımını genişleterek sistemi üç sınıfa ayırmıştır. Kavramsal (*conceptual*) sistemler, somut (*concrete*) sistemler ve soyutlanmış (*abstracted*) sistemlerdir. Kavramsal sistemler zihinde beliren düşüncelerle ilgilidir. Sembollerle ifade edilirler. Mantıksal veya matematikselidir. Kavramsal sistemlerin başka bir türevi ya da bir alt kümesi olarak değerlendirebileceğimiz soyutlanmış sistemler kuramsal bakış ya da felsefi iddialardır. Somut sistemler ise fiziki boyutta var olan ve rastgele olmayan bir şekilde düzenlenmiştir. Özellikle doğal olarak oluşmuş ya da insan yapımı sistemler somut sistem kategorisine dahil edilmektedir. Somut sistemler de kendi içinde çeşitlenmektedir. Doğal ve yapay sistemler, açık, kapalı ve izole olmuş sistemler, canlı ve cansız sistemler bu çeşitliliğin içindedir (Miller, 1965:201-205). Checkland'ın (1993:130-143) da sistem sınıflandırması vardır. Doğal sistemler: evrenin özünde olan; evreni şekillendiren güçlerin ve süreçlerin kendisidir. Tasarlanmış fiziksel sistemler: insan ihtiyaçlarını karşılamak için belirli bir amaca yönelik üretilmiş sistemlerdir. Tasarlanmış soyut sistemler: insan zihninin ürünü olarak ortaya çıkan sistemlerdir. İnsan aktivitesi sistemleri: insanın ana unsuru olduğu ve insana bağımlı var olan sistemlerdir. Aşkın (*transandantal*) sistemler: deneyin ötesinde olan sistemlerdir.

Ayrıca sistemin varlık durumunun tanımlanmasında iki farklı dünya görüşü vardır. İdealizmi benimsemiş konstrüktivistlere³ göre; “sistem tamamen zihinsel olarak inşa edilmiştir. Sistemin ontolojik karşılığı yoktur. Hiçbirşey bir sistem değildir ama herşey bir

sistem olarak betimlenebilir”. Materyalizmi benimsemiş realistlere göre; sistemler doğada insan gözlemi ve düşüncesinden bağımsız olarak vardır. Bu da sistemin ontolojik karşılığı olduğu anlamına gelir. Doğada var olan bu sistemler insanlar tarafından tanınır, tanımlanır ve açıklanır. Bu sistemleri açıklamak için kullandığımız kavramlar var olan sistemin yaklaşık değeridir (Sillitto ve ark., 2017).

4. Uluslararası İlişkilerde Sistem Kavramının Değerlendirilmesi

Siyaset Biliminin bir alt dalı olarak tanımlanan Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplini, ulusların arasında yürütülen politikalara dâhil olan aktörlerin birbirleriyle olan etkileşimlerini inceler. Uluslararası politikada gerçekleşen olay ve olguların analiz edilebilmesi için sistem kavramına ve yaklaşımına başvurulmaktadır (Hatsuse, 2010:269). Sistem kavramının birçok disipline nüfuz ettiği 1950'li yıllarda Uİ, kendi disiplininin gelişimi için bu kavramı akademik olarak bünyesine katmıştır.⁴ Uİ'yi bilimsel temellere oturtarak geliştirmek isteyen akademisyenler, davranışsalci-pozitivist metodolojiyi disiplin içine dahil ederek fen bilimlerinde kullanılan metotların Uİ'de de kullanmışlardır. Bu amaçla uluslararası politik alanı sistem olarak tanımlamışlar; uluslararası politik sistemin içindeki düzeni ve yasaları keşfetmek istemişlerdir. Bu durum aslında bir analogiye dayanmıştır. Biyolojideki insan vücut sistemi ya da fizikteki güneş sistemi gibi sosyal ve politik alanlar sistem olarak betimlenmiştir (Roskin, 1999). Uluslararası mekanda meydana gelen olgu ve olayları ampirik olarak sistem yaklaşımı (*systems approach*) üzerinden anlamak, açıklanmak, tahmin etmek ve hatta sisteme müdahale etmek istemişlerdir. 1950 sonrasında sistem, Uİ içindeki birçok kuram tarafından kullanılan bir kavram haline gelmiştir. (Mingst ve Arreguin-Toft, 2017:108-109; Gosh, 2020:43).

Uİ disiplini içinde, sistemin doğada mı yoksa insan zihninde mi var olduğu tartışılmıştır. Haas (2011), sistem kavramının fen bilimlerinden sosyal bilimlere aktarımını problemlili bulmuştur. Çünkü doğal sistemlerdeki sistemin görünürlüğü sosyal bilimlerde görünür değildir ve muğlaklığa sebep olmaktadır. Sosyal sistemler insan aklının bir ürünüdür, insan iradesi

³ Burada bahsedilen konstrüktivizm ve realizm, bilim felsefesi içindeki meta-kuramsal farklılaşmaya işaret etmektedir. Metin içinde daha sonra bahsedilecek olan konstrüktivizm ve realizm, Uluslararası İlişkiler kuramları içinde yer alan kuramlardır.

⁴ Tarihsel olarak sistem kavramının uluslararası politikada kullanımı 18. yüzyıla kadar dayandırılmaktadır. Avrupa'daki devletlerin denge içinde bir arada durması, bir sistem olarak düşünülmüştür. Aynı zamanda Avrupa devletleri arasındaki siyasi, iktisadi, hukuki ve

kültürel dayanışma bir sistem olarak görülmüştür. Ortak kuralları ve uygulamaları benimseyen Avrupalı devletler etkileşerek sistemi var eden aşkın bir boyutu oluşturmuşlar ve devletlerin toplamından daha fazlasını ifade eden bir Avrupa sistemini meydana getirmişlerdir (Jeannesson ve Schnakenbourg, 2020). Ancak metin içinde bahsedilen zaman, sistem yaklaşımının Uİ disiplinine ne zaman girdiği ve disiplin içinde nasıl tanımlandığı üzerinedir.

tarafından oluşturulduğundan soyuttur (*abstracted*). Güneş sistemi gibi insan iradesinin dışında oluşmuş somut (*concrete*) değildir. Sistemin kendisi neredeyse mistik bir hal almaktadır. Sistem ancak bir düşünce jimnastiği için araçtır (Haas, 2011). Lampert ve arkadaşları (1978) sosyal sistemlerin doğada keşfedilmeyi bekleyen hakikatler olmadığını, akademisyenlerin tanımlamalarından ve bakış açılarından türeyen; farklı farklı tanımlara sahip olduğunu iddia etmiştir. Davranışsalci metodolojinin Uİ disiplinindeki öncüler olan Singer (1961) ve Kaplan (1966) ise, davranışsalci-pozitivist bakıştan dolayı sistemi doğada var kabul etmişlerdir. Rastgele olmadığı varsayılan olayların ve olguların, hipotezler kurularak ve aşamalı olarak haritalandırılmasıyla sistemin keşfedilebileceği iddia edilmiştir (Haas, 2011: 150).

Bir sistem kavramı olmaksızın, uluslararası ilişkileri disiplin olarak meşrulaştırmak zordur. Sistemin disipline kattığı ayırt edici özelliği, disiplinin hukuk, ekonomi, tarihten ayrılmasını sağlamasıdır (Buzan ve Little, 1994:232). Goodman (1965) sistemin Uİ içindeki anlamlarını netleştirmek için üç farklı kullanıma yer vermiştir. Birincisi, sistem bir betimleme ve tanımlama aracıdır. Sistem doğrudan kendi anlamıyla kullanılır ve uluslararası sisteme uyarlanır. Uluslararası sistemle uluslararası politikanın düzeni resmedilir. Bu düzen içindeki birimlerin etkileşimleri ve düzenin şekli tasvir edilir. Tanım olarak kullanılan sistemin kendi başına hiçbir kuramsal çıkarımı yoktur.

İkincisi, sistem bir açıklamadır. Uluslararası düzenin niteliği ve doğasının nasıl olduğu; düzen içindeki aktörlerin davranışlarına nasıl etki ettiği ve aktörler üzerinde neden bir etkileye sahip olduğu açıklar. Bir sistem yapıyı içinde barındırır. Bu yapının yapısal özellikleri ve etkileri açıklamalara dahil edilir. Özellikle Uİ kuramlarından yapısalci realizm (neo-realizm) ve yapılandırıcılık (konstruktivizm) sistem ve yapıya odaklanır. Uluslararası ilişkileri etkileyen kritik değişken olarak uluslararası sistem açıklanır. Üçüncüsü, sistem bir metottur. Uluslararası politikanın nasıl analiz edileceğine işaret eder. Sistemin açıklayıcı anlamıyla iç içedir. Genellikle diğer disiplinlerde kullanılan metotlardan faydalanılır ve uluslararası politikaya uygulanır. Uluslararası politikayı anlamak için sistem bir tür deney alanı oluşturur. Sistemin işleyişine dair rasyonel ve ampirik çıkarımlar gelecekteki eylemlerin olasılığı hakkında önermelere imkan sağlamaktadır. Bundan dolayı hem ikinci kullanımdaki açıklayıcı olarak sistem hem de üçüncü kullanımdaki metot olarak sistem kuramsal anlamda gelişimin önünü açmaktadır (Goodman, 1965).

Buzan (2015) ve Eralp'e (2011) göre Uİ içinde sistem, anahtar kavram haline gelirken tanımsal olarak değişik aşamalardan geçmiştir. Buzan (2015) ve Eralp (2011), üç şekilde sistemi ele almıştır. Birincisi, sistem etkileşimdir. "Bütünsellik açıklanırken, bu bütünselliği yaratmakta parçaların önemi ortaya konulmakta, ancak birimlerin birbirinden ayrı değil, birlikte ve etkileşim halinde olması vurgulanmaktadır". İkincisi, sistem yapıdır. Nasıl ki serbest piyasa mantığında görünmez el varsa, uluslararası politikada da aktörlerden bağımsız işleyen ve düzeni sağlayan görünmez ele benzetilebilecek yapıdan bahsedilir. Ateş (2014:286) Waltz'dan (1979) şu aktarımı yapar:

"Kenneth Waltz devletlerin uluslararası sistemdeki konumlarını serbest piyasadaki firmalara benzetmiştir. Nasıl ki serbest piyasanın düzenleyici yapısal ilkesi, firmaların pazardaki kar marjını belirleyen bir otoritenin olmaması ise, uluslararası da devletlerin güç ve güvenlik arayışlarının ölçüsünü belirleyen bir otorite yoktur".

Ayrıca otoritenin örgütlenişi, unsurlar arası etkileşim düzeyi, boyutu ve kapsamı yapının özelliklerini tanımlar. Burada sistem ve yapı birbirine özdeş hale gelmiştir. Üçüncüsü, sistem süreçtir. Birbirleriyle bağlantı halinde olan ve bütünlük arz eden olaylar dizisine işaret eder. Birimlerin birbirleriyle nasıl etkileşime girdiklerini, aktörler arasındaki ilişkilerin düzenini, işlem akışlarını, davranış kalıplarını ve zaman içindeki değişimini temsil eder (Eralp, 2011).

"Süreç etkileşim kalıplarına işaret etmektedir. ... Poker oyunu benzetmesine bakıldığında, yapı oyuncuların kartlarını ve fişlerini, süreç ise resmi kuralları, gayri resmi gelenekler ya da anlaşmalar arasındaki ilişkileri ve oyuncular arasındaki iletişim kalıplarını sembolize eder" (Keohane ve Nye 2015:94-95).

Yukarıda Uİ içinde sistem kavramının farklı tanımlarını verdikten sonra uluslararası sistemle neye işaret edildiğini şimdi tanımlayabiliriz. Uluslararası sistem, ulusların yasal temsilcisi olarak kabul edilen devletlerin birlikte hareket etmeye başladığı ilk noktadan itibaren oluşur (Buzan ve Little, 1994). Holsti'ye göre (1974:29'dan aktaran Arı, 2008:494) uluslararası sistem, "kabileler, şehir devletleri, imparatorluklar veya ulusal devletler gibi bağımsız siyasal varlıkların herhangi bir şekilde toplamıdır". Fakat sistem kavramını ele alırken sistemin toplam olamayacağını söylemiştik. Bu durumda uluslararası sistem tanımsal olarak toplandan daha fazlasına işaret etmelidir. Rosecrance'a göre (1963:220'den aktaran Arı, 2008:494), "bozucu girdilerden, düzenleyici mekanizmalardan ve çevresel

kısıtlayıcılardan meydana gelen yapıdır”. Daha geniş tanımlarda uluslararası sistem, “dünya devletleri arasında belirli kurallara ve etkileşim modellerine göre yapılandırılmış ilişkiler kümesidir” (Pevehouse ve Goldstein, 2017: 11). “İki veya daha fazla devlet kendi aralarında yeterli teması kurduğunda ve birbirlerinin kararları üzerinde yeterli etkiye sahip olduğunda, bir ölçüde bir bütünün parçaları olarak davranmasıdır” (Bull, 2012:9).

Tablo 1. Sistemi tanımlamak için kullanılan anahtar kavramlar

Kaynaklar	I. Tanım	II. Tanım	III. Tanım
Goodman (1965)	Betimleme ve Tanımlama aracı	Açıklama aracı	Analiz Metodu
Buzan (2015) ve Eralp (2011)	Birimler arası etkileşim	Yapı	Süreç

Uluslararası sistemin en önemli bileşeni fiziksel çevredir. Uluslararası sistemin çevresinin nerede başladığı ve bittiği tartışmalıdır. Deniz diplerinde mi yoksa uzayın belirli bir çevresinde mi? Şu anda 200’e yakın ulus devlet ve devlet dışı aktörler sistemdeki etkileşimin birimleridir. Siyasal anlamda geleneksel olarak toprak ve onun uzantıları üzerinden uluslararası sistemin sınırları tanımlanır. Devletlerin kendi kıta sahanlığı içinde olan denizler ve uzay hattına kadar hava sahaları egemenlik olarak sayıldığından sistemin sınırlarının içine dâhil edilir. Fakat karasal anlamda istisnalar da mevcuttur. Antarktika kıtasında siyasal bir ülke yoktur. Bu durum Antarktika’nın sistem içinde nasıl bir birim olarak var olacağını tartışmalı kılmıştır. Şu an için uluslararası bilim alanı olarak tanımlanan Antarktika, uluslararası politikanın bir birimi değildir. Ayrıca uzayda siyasal egemenlik alanlarının genişletilmesi ve kolonileştirme çabaları yine uluslararası sistemin çevresini farklılaştıracak durumlardır. Hatta uluslararası sistemin ötesinde yeni bir evrensel sistemin habercisidir.

Uluslararası sistem içindeki düzeni sağlayan kurallar, açık ve tanımlanmış olabileceği gibi örtük olarak da varlıklarını sürdürürler. Bu kurallar, “kimin sistemin birimi/aktörü kabul edileceğini; aktörlerin hangi hak ve sorumluluklara sahip olduğunu; aktörler arasında normal olarak ne tür etki ve tepkilerin oluşacağını” belirler. Özellikle ulus devletler ve devlet dışı aktörler uluslararası sistemin birimleri olarak kabul edilir (Pevehouse ve Goldstein, 2017:11-12). Devlet ve devlet dışı aktörlerinin sayısı, farklı aktörlerin göreceli boyutu, aktörler arasındaki ilişkiler, bağlantılar ve bağımlılıklar sistemin niteliklerini ve yapısının özelliklerini belirler. Örgütlenme

türü olarak hiyerarşi ve anarşi, savaşlar, çatışmalar, ittifaklar, kimlikler ve ideolojiler, güç dağılımları, refah ve gelişmişlik düzeyleri uluslararası sistemdeki gözlemlenebilir olay ve olgulardır (Gosh, 2020:59).

Uluslararası sistemin aktörleri nasıl etkilediği ve aktörlerin birbiriyle sistem içinde nasıl etkileştiğini açıklamak için sistem yaklaşımı; bu açıklamayı gerçekleştirmek için sistem metodu ya da analizi uygulanmıştır (Roskin, 1999). Bu uygulama, Goodman’ın açıklama ve metot tanımına ve Eralp’in etkileşim tanımına bizi götürebilir. Uluslararası sistem analizi sistem yapısının, birimler arasındaki etkileşimlerin ve farklı rejimlere sahip devletlerin barış ve savaş; işbirliği ve çatışma üzerindeki etkilerini inceler. Özellikle devletlerin güçlü devletlere ve kendisine karşı kurulmuş koalisyonlara karşı ittifakları ve hareketlerini anlamaya çalışır. Sistem içindeki etkileşim aktörler arasındaki meydan okuma ve yanıt verme; hareket ve karşı hareket süreçleri, müzakereler, pazarlıklar, silahlanma yarışına dayanır. Uluslararası politika ve diplomasi tarihi aktörler arasındaki etkileşim anlatıları için veri sunar (Pfaltzgraff, 1998).

Davranışsalıcı rehber edinerek disipline metodolojik katkı yapmayı amaçlayan akademisyenlerden biri Morton Kaplan’dır. Kaplan aynı zamanda sistem kavramının Uİ’ye dahil eden ilk kişilerden biridir. Kaplan sisteme süreç ve metot olarak yaklaşır. “Parçaların [devletler] etkileşim halinde önemli fonksiyonlar sürdürdüklerini ve bu fonksiyonların sistemin idamesi için önemli oldukları” savunur (Eralp, 2011:133). Uluslararası sistemin değişen şartlar altında devletlerin davranışlarını nasıl etkilediğini açıklamak için uluslararası ilişkilere sistem analizini uygulamıştır. Kaplan uluslararası sistemi türlere ayırmıştır. Bunlar güçler dengesi sistemi, gevşek çift kutuplu sistem, sıkı çift kutuplu sistem, evrensel sistem, hiyerarşik sistem, birim-veto sistemidir. Bu ayrımlar üzerinden uluslararası sistemin analiz edilebileceğini ortaya koymuştur (Kaplan, 1976; Roskin, 1999; Gosh, 2020; 43). Weltman’a (1972) göre Kaplan’ın sistem yaklaşımı, modern diplomasi tarihinin ve devletlerin mevcut ve olası uluslararası düzende istikrar beklentilerini düzenleme girişimidir. Uluslararası sistem içinde düzen ve uyumun keşfi amaçlanmış ve genelleştirmelere başvurulmuştur.

“Sistem fikri gözlemciye, sistemdeki diğer değişkenlerin değerleri biliniyorsa, bilinmeyen bir değişkenin değerini bulabileceği veya en azından değerine ilişkin bir hipotez oluşturabileceği bir dizi karşılıklı ilişki sağlar. Böylece sistemin yapısı ve belirli bir kararlılık durumunu devam ettirmek için gerekli olan

fonksiyonel faaliyetin türü ve derecesi belirtilebilir” (Weltman, 1972:303).

UI kuramları içinde yapısalcı realistlerden Kenneth Waltz (1979), uluslararası sistemin temel aktör olan devletlerden oluştuğunu söylese de parçalara/birimlere inmeden (devletlerin iç yapılarını ele almadan) sistemin bütün üzerinden anlaşılması gerektiğini iddia etmiştir. Waltz, “bütüne sistemsel özelliği kazandıran şeyin parçalardan bağımsız yapı unsuru” olduğunu söylemiştir (Eralp, 2011:138). Burada sistemi, yapı üzerinden tanımlanır. Waltz neredeyse sistemi yapıya eş tutmuştur ve sistem kavramsallaştırmasını yapısal determinizme götürmüştür. Uluslararası siyasetin yapısı, sistemin temel aktörleri olan devletlerin etkileşimlerini konumlandırma, boyutlandırma ya da derinleştirme imkanına sahiptir. Uluslararası yapının doğası, niteliği ve örgütlenme biçimi hiyerarşik olarak bir merkezde konumlanmaz. Ademi merkezizetçi görünümündedir. Merkez otoritenin olmadığı bu sistemin yapısı anarşiktir. Bu sabit ve değişmez anarşi içinde devletler hayatta kalmaya çalışırlar. Aslında sisteme içkin olan yapı neredeyse sisteme eş tutulmuş ve yapının niteliği birbirlerinden farklı görülmemen aktörlerin davranışlarını belirlemiştir (Hatsuse, 2010; Shiping, 2014).

Waltz’un sistem anlayışı kaba bir mekanizme dayanır. Belirli çalışma prensipleri olan makine gibidir (Hudson, 2014). Mekanikliğin özü fizik kanunlarına göre çalışmasıdır. Mekanikğin düzlemini ve otomotize edilmiş halini anlamak sistemi anlamak için yeterlidir. UI kuramları 1980’lere kadar “uluslararası sistem açıklamasında evrensel rasyonalitenin varsayımlarına dayanarak mekanik bir yaklaşım benimsenmiştir” (Özdemir, 2015). Aktörler arasındaki materyal etkileşim, güç ilişkileri ve kaynakları üzerinden tanımlanır. Materyal olmayan etkileşimler kimlik, fikirler ve normlar sistem işleyişine dahil edilmemiştir. Sistemin ne zaman ve nerede oluştuğu tanımlanmaz, ahistoriktir.

Alexander Wendt (2012) ise uluslararası sistemi yine yapı üzerinden ele almış ancak bu sefer yapının ahistorik değil, devletler arasındaki etkileşimlerle yapılandığını ve mekanik bir sürece tabi olmadığını ortaya koymuştur. Uluslararası sistemin sosyal olarak inşa edildiğini öne çıkaran Wendt, sistemdeki algılar ve tepkiler yoluyla etkileşim sürecinin yapıyı inşa ettiğini savunmuştur. Wendt sistemin içinde temel aktör olan devletlerin birbirlerini nasıl tanımlayacaklarına göre yapıda farklılaşmanın olabileceğini söylemiştir. Örneğin, uluslararası sistemde etkin bir aktör olan ABD’nin sadece kendi kaynakları ve askeri kapasitesi üzerinden diğer aktörlerle etkileşime girebileceği gibi, ABD’nin diğer aktörlere karşı kendi fikirleri ve kimlik algısı;

potansiyel müttefik, rakip ve düşman tanımı, etkileşimin boyutunu ve derinliğini etkileyecektir. Wendt, neo-realistlerin kaba ve mutlak sistem düşüncesine karşı mutlak olmayan bir sistem anlayışını ortaya atmıştır.

Tablo 2. Uluslararası sistemi tanımlarken kullanılan anahtar kavramlar

Kaynaklar	Kavramlar	
Kaplan (1976)	Süreç	Düzen
Waltz (1979)	Materyal Etkileşim	Yapı
Wendt (2012)	Materyal ve Materyal Olmayan Etkileşim	Yapı
Keohane ve Nye (2015)	Etkileşim	Süreç
Wallerstein (2006)	Süreç	Yapı

Robert Keohane ve Joseph Nye sistemi süreç ve etkileşim olarak değerlendirmiştir. Sistem tanımında sadece devletler değil devlet dışı aktörler de ön plana çıkarılmıştır. Farklı aktörlerin çoklu ve akışkan etkileşimleri karşılıklı bağımlılığı meydana getirmektedir (Keohane ve Nye, 2015). Aktörler arası işbirliği ve entegrasyon; güvenlik toplulukları ve iktisadi ortaklıklar sürecin çıktılarıdır. Keohane ve Nye’nın karşılıklı bağımlılık düşüncesine karşı sistemdeki hiyerarşik bağımlılığı ortaya koyan, uluslararası sistemi yapı ve tarihsel süreç olarak tanımlayan kuramcı Immanuel Wallerstein’dir. Wallerstein’a (2006) göre uluslararası sistem 16. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Uluslararası sistem içindeki birimler merkez-çevre içinde konumlanmıştır. Kendi aralarında rekabet ilişkisi içinde olan kapitalist devletler merkezi temsil ederken çevrede kalan devletler az gelişmişliği temsil etmektedir. Çevre eşitsiz koşullardan dolayı merkeze bağımlıdır. Merkez ve çevre arasında meydana gelen bu asimetrik etkileşim kapitalizmin yapısal özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu sistem tanımında devletler arasındaki etkileşim iktisadi ilişkileri bağlamına indirgenmiştir (Mingst & Arreguin-Toft, 2017:118-119; Eralp, 2011:142).

4. Sonuç

Bu kavram çalışmasında sistemin ve onun bir türevi olan uluslararası sistem teriminin ne anlama geldiği araştırılmıştır. Öncelikle sistemin nitelikleri tespit edilmiş ve kullanım alanları belirlenmiştir. Sistemin, modern akademik anlamda fen bilimlerinden sosyal bilimlere uyarıldığı görülmüştür. Sistemin, birimlerin toplamını ifade etmediği; birimlerin kendi aralarında belirli kurallar çerçevesinde etkileşerek ilişki kurduğu ve yapı oluşturarak toplamdaki daha fazlasını ifade ettiği anlaşılmıştır. Ayrıca sistemin ontolojisine dair yapılan

tartışmalarda idealist ve materyalist bağlamda iki farklı ana açıklama modelinin varlığı görülmüştür.

Sistem kavramının kullanıldığı disiplinlerden biri Uİ'dir. Sistemin fen bilimlerinden Uİ'ye de aktarıldığı görülmüştür. Sistemin somut bir varlık mı yoksa zihinsel olarak üretilen soyut bir durum mu olduğu Uİ içinde tartışıldığı görülmüştür ve bu konuda ortak bir kanaat yoktur. Uİ'de sistem ve uluslararası sistem terimiyle neye işaret edildiğini tespit etmek için bir tasnifleme yapılmıştır (Tablo 1 ve 2). Bu tasnifleme sonucunda uluslararası sistemi tanımlayanların daha çok yapı, süreç ve etkileşim kavramlarıyla tanımlama yaptıkları tespit edilmiştir. Akademisyenler bu kavramları kullanarak görünürde benzer tanımlar yapsalar da tanımların muhtevasında farklılaşmaların olduğu anlaşılmıştır. Uİ'de sistem ve uluslararası sistem kavramının çok çeşitli ve çok anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Tek veya ortak bir sistem/uluslararası sistem tanımı üzerinde uzlaşmadığı çalışmanın temel vargısıdır. Bunlara ek olarak disiplin içindeki akademisyenlerin kendi sistem tanımlarını nasıl oluşturduklarını açıklamak için sisteme yönelik dünya görüşlerinin (materyalist ya da idealist) ne yönde olduğu tespit edilebilir. Bu tespit çalışması gelecekte yapılacak bir araştırmanın konusu olabilir.

Kaynaklar

- Arı, T., 2008. Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği. MKM Yayıncılık, Bursa. ISBN: 9786055911546, 558 s.
- Ateş, D., 2014. Uluslararası Sistem. Kardeş, Ş. ve A. Balcı (Ed.) içinde, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Küre Yayınları, İstanbul, s. 285-292. ISBN: 9786055383800, 752 s.
- Backlund, A., 2000. The Definition of System. *Keybernetes*, 29 (4): 444-451.
- Bertalanffy, L., 1969. *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. George Braziller, New York. ISBN: 9780807604533, 295 p.
- Boulding, K., 1985. *World as a Total System*. Sage, London. ISBN: 0803924437, 183 p.
- Bull, H., 2012. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Palgrave Macmillan, London. ISBN: 9780230393387, 329 p.
- Buzan, B., 2015. Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi Sorununu Yeniden Düşünmek. K. Booth, K. ve S. Smith (Ed.) içinde, *Uluslararası İlişkiler Kuramları*,

Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul, s. 198-216. ISBN: 9786056594212, 363 s.

- Buzan, B., and R. Little, 1994. The Idea of "International System": Theory Meets History. *International Political Science Review*, 5 (3): 231-255.
- Cambridge Dictionary., 2021. System. <https://dictionary.cambridge.org/tr/sözlük/ingilizce/system> (Ziyaret tarihi: 03/01/2021).
- Checkland, P., 1993. *Pensamiento De Sistemas, Practica De Sistemas*. Megabyte, Mexico. ISBN: 9789681845254, 367 p.
- Cronin, P., F. Ryan and M. Coughlan, 2010. Concept Analysis in Healthcare Research. *International Journal of Therapy and Rehabilitation*. 17 (2): 62-68.
- Dori, D., H. Sillitto, R. Griego, D. McKinney, E. Arnold, P. Godfrey, J. Martin, S. Jackson, D. Krob, 2019. System Definition, System Worldviews, and Systemless Characteristics. *IEEE Systems Journal*, 14 (2): 1538-1548.
- Duralı, T., 2020. *Felsefe-Bilim Nedir*. Dergâh Yayınları. İstanbul. ISBN: 9789759955328, 208 s.
- Eralp, A., 2011. Sistem. Bora, T. (Ed.) içinde, *Devlet ve Ötesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 125-153. ISBN: 97897550503788, 288 s.
- Flood, R. and Carson, E., 1993. *Dealing With Complexity: an Introduction to the Theory and Application of Systems Science*. Springer Science+Business Media, New York. ISBN: 9781475722352, 280 p.
- Goodman, J., 1965. The Concept of System in International Relations Theory. *Background*, 8 (4): 254-268.
- Gosh, P., 2020. *International Relations*. PHI, Haryana. ISBN: 9789389347593, 540 p.
- Gözen, R., 2014. Giriş: Uluslararası İlişkiler, Teori ve Türkiye Tecrübesi. Gözen, R. (Ed.) içinde, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İletişim Yayınları, İstanbul. ISBN: 97897550516702, 648 s.
- Haas, E. B., 2011. On Systems and International Regimes. *World Politics*. 27 (2): 147-174.

- Hatsuse, R., 2010. International System. Sekiguchi, M. (Ed.) içinde, *Government and Politics*-Volume II, Oxford.
- Holsti, K. J., 1974. *International Politics, a Framework for Analysis*. Prentice/Hall International, London. ISBN: 9780134716640, 532 p.
- Hudson, V., 2014. *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*. Rowman and Littlefield, Lanham. ISBN: 9781442220058, 240 p.
- Jeannesson, S. and S. Schnakenbourg, (2020). Organizing the International System. <http://ehne.fr/en/encyclopedia/themes/europe-europeans-and-world/organizing-international-system/organizing-international-system> (Ziyaret tarihi:03/12/2020).
- Kaplan, M., 1966. The New Great Debate: Traditionalism as Science In International Relations. *World Politics*, 19(1): 1-20.
- Kaplan, M., 1976. *System and Process in International Politics*. Krieger, New York. ISBN: 9780954796624, 252 p.
- Kauffman, D., 1980. *Systems One: An Introduction to Systems Thinking*. Future Systems, Minnesota. ISBN: 9789996280511, 128 p.
- Kalaycıoğlu, E., 2013. Uluslararası İlişkilerde Araştırma Yöntemleri. Ali Çarkoğlu (Ed.) içinde, *Siyaset Biliminde Bilimsel Kavramsallaştırma ve Ölçüm*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir. ISBN: 9789750616594, 214 s.
- Keohane, R. ve J. Nye, 2015. Güç ve karşılıklı bağımlılığı yeniden ele almak. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(46): 79-104.
- Kramer, N. and J. Smit, 1977. *System Thinking*. Martinus Nijho, Leiden. ISBN: 9789020704341, 137 p.
- Kubbealtı Lugatı, 2020. Kavram. <http://lugatim.com/s/Kavram> (Ziyaret tarihi: 08/11/2020).
- Lampert, D., Falkowski, L. and R. Mansbach, 1978. Is There an International System? *International Studies Quarterly*, 22 (1): 143-166.
- Luhmann, N., 1995. *Social Systems*. Stanford University Press, Stanford. ISBN: 9780804726252, 617 p.
- Malhut, M., 2011. Sistem ve Tarih. *International Journal of History*, 3 (1): 203-215.
- Merriam-Webster. 2021. System. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/system#other-words>. (Ziyaret tarihi: 03/01/2021).
- Miller, J., 1965. Living Systems: Basic Concepts. *Behavioral Science*. 10 (3): 193-237.
- Mingst, K. and I. Arreguin-Toft, 2017. *Essentials of International Relations*. W. W. Norton & Company, New York. ISBN: 978039675191, 442 p.
- Olsthoorn, J., 2017. Conceptual Analysis. A. Blau (Ed.) in *Methods in Analytical Political Theory*. Cambridge University Press, Cambridge, p. 153-187. ISBN: 9781316162576, 344 p.
- Online Etymology Dictionary, 2021. System. https://www.etymonline.com/word/system#etymonline_v_22548 (Ziyaret tarihi: 03/01/2021).
- Oxford Learner's Dictionaries, 2021. System <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/academic/system?q=system> (Ziyaret tarihi: 03/01/2021).
- Özdemir, H., 2015. An Inter-Subsystemic Approach In International Relations. *All Azimuth*, 4(1): 5-26.
- Pevehouse, J. and J. Goldstein, 2017. *International Relations*. Pearson, Boston. ISBN: 9780134406350, 410 p.
- Pfaltzgraff, R. 1998. International Relations. <https://www.britannica.com/topic/international-relations> (Ziyaret tarihi: 10/02/2021).
- Rodgers, B. L., 1989. Concepts, Analysis and the Development of Nursing Knowledge: the Evolutionary Cycle. *Journal of Advanced Nursing*, 14(4): 330-335.
- Rosecrance, R. N., 1963. *Action and Reaction in World Politics*. Little-Brown, Boston. ISBN: 9780837195483, 314 p.
- Roskin, M. G., 1999. Political Science. <https://www.britannica.com/topic/political-science/additional-info#history> (Ziyaret tarihi: 13/02/2021).

- Saruhan, Ş. C. ve A. Özdemir, 2020. *Bilim, Felsefe ve Metodoloji*. Beta Yayınları, ISBN: 9786052426166, 436 s, İstanbul.
- Shiping, T., 2014. International System, not International Structure: Against the Agent-Structure Problematique in IR. *The Chinese Journal of International Politics*, 7(4): 483-506.
- Sillitto H. D. Dori, R. M. Griego, S. Jackson, D. Krob, P. Godfrey, 2017. Defining "System": a Comprehensive Approach. *27th Annual INCOSE International Symposium*, 27(1): 170-186.
- Singer, D., 1961. The level-of-Analysis Problem in International Relations. *World Politics*, 14(1): 77-92.
- Skyttner, L., 1996. *General Systems Theory: An Introduction*. Macmillan Education, London. ISBN: 9781349135325, 290 p.
- Skyttner, L., 2006. *General Systems Theory: Problems, Perspectives, Practice*. World Scientific, Hackensack. ISBN: 9789812563897, 536 p.
- Smith, A., 1872. *The Essays of Adam Smith*. Alex. Murray & Son., London. https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/2721/Smith_Essays1649_Bk.pdf (Ziyaret tarihi: 22/12/2020).
- Şöhret, M., 2013. Dünya Sistem Teorisi. Çomak, H. ve C. Sancaktar (Ed.) içinde, *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*. Beta Yayıncılık, İstanbul, s. 325-377. ISBN: 9786053778776, 556 s.
- Tarlak, N. G., 2004. Yönetim kararlarında bütüncülük. *Akademik Araştırmalar Dergisi*. https://www.researchgate.net/publication/323127397_Yonetim_Kararlarinda_Butunculluk/references (Ziyaret tarihi: 05/01/2021).
- Tecim, V. 2004. Sistem Yaklaşımı ve Soft Sistem Düşüncesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2): 75-100.
- The Free Dictionary, 2020. Systems Concept. <https://www.thefreedictionary.com/>: <https://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Systems+concept> (Ziyaret tarihi: 25/12/2020).
- Wallerstein, I., 2006. *World-Systems Analysis*. Duke University Press, Durham. ISBN: 9780822334422, 128 p.
- Waltz, K., 1979. *Theory of International Politics*. Addison-Wesley, Massachusetts. ISBN: 0201083493, 251 p.
- Weltman, J., 1972. Systems Theory in International Relations: a Critique. *Polity*, 4(3): 301-329.
- Wendt, A., 2012. *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*. Küre Yayınları, İstanbul. ISBN: 9786055383251, 512 s.
- Wilson, J., 1963. *Thinking with Concepts*. Cambridge University Press, Westford. ISBN: 9780521068253, 171 p.